

ВПЛИВ ЧИННИКІВ МОРАЛЬНОГО ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

INFLUENCE OF FACTORS OF THE MORAL AND PSYCHOLOGICAL STATE OF MILITARY OFFICERS ON THE COMMITMENT OF CRIMINAL OFFENSES AGAINST THE PASSING OF MILITARY SERVICE

Гальцова О.В., к.ю.н.,

старша викладачка кафедри права Національної безпеки та правової роботи

Військово-юридичний інститут

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті досліджуються як впливають чинники морального та психологічного стану військовослужбовців на вчинення кримінальних правопорушень проти проходження військової служби. Звертається увага, що вчинення кримінальних правопорушень проти проходження військової служби визнається всесвітньою проблемою будь-якої армії світу незалежно від того чи мають вони місце у мирний час або під час воєнного стану. Авторкою наголошується, що у разі вчинення зазначених кримінальних правопорушень, вони не тільки підривають авторитет військової служби, але й ставлять під серйозну загрозу обороноздатність країни та її територіальну цілісність, державний суверенітет, тому усунення причин та умов їх вчинення є важливим заходом держави. Указується, що військовослужбовці під час проходження військової служби зазнають особливих випробувань як фізичного, так і психологічного характеру, що не може не впливати на їх моральний та психологічний стан. Наводяться точки зору науковців, які досліджували причини (детермінанти) вчинення кримінальних правопорушень проти проходження військової служби. Наголошується, що більшість з них розглядають детермінанти кримінальних правопорушень у Збройних Силах України на макро-, мікро- й індивідуальному рівнях. Звертається увага, що військова служба, особливо в період воєнного стану або у боєвій обстановці не тільки істотно відрізняється від звичного цивільного життя, але й супроводжується напруженими умовами служби, наявністю низки небезпечних та загрозливих ситуацій, можуть бути досить тривалими та призвести до серйозних психологічних стресів у військовослужбовців. Аргументовано, що психологічний стрес, який отримує військовослужбовець, безумовно, може бути однією із причин вчинення кримінальних правопорушень проти проходження військової служби. Розглядаються конкретні чинники, які можуть негативно вплинути на моральний і психологічний стан військовослужбовця та призвести до вчинення кримінальних правопорушень проти проходження військової служби. Пропонуються заходи, які, на думку авторки, допоможуть уникнути деструктивного впливу на моральний та психологічний стан військовослужбовців з метою запобігання останніми вчинення кримінальних правопорушень проти проходження військової служби.

Ключові слова: військові кримінальні правопорушення, проходження військової служби, моральний та психологічний стан військовослужбовців, негативний вплив чинників, запобігання військовим кримінальним правопорушенням.

The article examines how factors of the moral and psychological state of military personnel affect the commission of criminal offenses against military service. It should be noted that the commission of criminal offenses against military service is recognized as a worldwide problem of any army in the world, regardless of whether they take place in peacetime or during a state of war. The author emphasizes that in the case of committing the specified criminal offenses, they not only undermine the authority of the military service, but also seriously threaten the country's defense capability and its territorial integrity, state sovereignty, therefore eliminating the causes and conditions of their commission is an important measure of the state. It is indicated that during military service, military personnel undergo special tests of both physical and psychological nature, which cannot help but affect their moral and psychological state. The points of view of scientists who studied the reasons (determinants) of committing criminal offenses against military service are given. It is emphasized that most of them consider the determinants of criminal offenses in the Armed Forces of Ukraine at the macro-, micro- and individual levels. Attention is drawn to the fact that military service, especially during the period of martial law or in a combat environment, is not only significantly different from ordinary civilian life, but is also accompanied by stressful conditions of service, the presence of a number of dangerous and threatening situations, can be quite long and lead to serious psychological stress in military personnel. It is argued that the psychological stress experienced by a military serviceman can certainly be one of the reasons for committing criminal offenses against military service. Specific factors that can negatively affect the moral and psychological state of a serviceman and lead to the commission of criminal offenses against military service are considered. Measures are proposed, which, in the opinion of the author, will help to avoid a destructive effect on the moral and psychological state of military personnel in order to prevent the latter from committing criminal offenses against military service.

Key words: military criminal offenses, military service, moral and psychological state of servicemen, negative influence of factors, prevention of military criminal offences.

Постановка проблеми. У Кримінальному кодексі України у розділі XIX Особливої частини (далі – КК) встановлена кримінальна відповідальність за «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку проходження військової служби (військові кримінальні правопорушення)», які науковці залежно від їх безпосереднього об'єкту умовно поділяють на такі види як, проти порядку підлеглості і військової честі, проти порядку проходження військової служби, проти порядку користування військовим майном і його зберігання, проти порядку експлуатації військової техніки, проти порядку несення бойового чергування та інших спеціальних служб, проти встановленого порядку збереження військової таємниці, військовій службові кримінальні правопорушення і т.д.). Якщо проаналізувати причини вчинення та особу правопорушника зазначених військових кримінальних правопорушень, усі

вони мають свої особливості, відтак вимагають окремого дослідження залежно від їх виду.

Є відомим факт, що вчинення військових кримінальних правопорушень, як відносять до групи проти проходження військової служби, визнається всесвітньою проблемою будь-якої армії світу незалежно від того чи мають вони місце у мирний час або під час воєнного стану. Адже такі кримінальні правопорушення не тільки підривають авторитет військової служби, але й ставлять під серйозну загрозу обороноздатність країни та її територіальну цілісність, державний суверенітет, тому усунення причин та умов їх вчинення є важливим заходом держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню причин вчинення військових кримінальних правопорушень присвячені ґрунтовні наукові праці кримінологів, таких як: Артеменко О.М. [1], Раєва А.О. [2],

Пузиревський Є.Б. [3], Кавунська А.О., М.В. Корнієнко, О.О. Шкута [4], Ткаченко П.І. [5] та ін.

Метою статті є з'ясування впливу чинників морального та психологічного стану військовослужбовців на вчинення кримінальних правопорушень проти проходження військової служби.

Виклад основного матеріалу. Згідно Законів України «Про військовий обов'язок та військову службу» (ч. 1 ст. 2) та «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» (ч. 1 ст. 3), військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаній із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності.

Як видається, військова служба покликана здійснювати особливо важливі завдання для держави та суспільства, а військовослужбовці, як особи які її здійснюють, фактично є відповідальними за майбутнє нашої держави. Про це свідчать й положення Основного Закону держави, відповідно до яких «захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону»; «ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінено альтернативною (невійськовою) службою» (ч. 4 ст. 35 Конституції).

Особливо це стало надскладним викликом після широкомасштабного вторгнення російською федерацією у лютому 2022 року. Безперечно, військовослужбовці під час проходження військової служби зазнають особливих випробувань як фізичного, так і психологічного характеру, що не може не впливати на їх моральний та психологічний стан. Усе це призводить до вчинення ними як загальнокримінальних правопорушень, так і проти встановленого порядку проходження військової служби.

У нашому дослідженні ми хочемо звернути увагу як може негативно вплинути моральний та психологічний стан військовослужбовців на вчинення кримінальних правопорушень проти проходження військової служби. До них відносяться самовільне залишення військової частини або місяця служби (ст. 407), дезертирство (ст. 408), ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом (ст. 409 КК).

Як свідчить аналіз праць кримінологів, які досліджували причини (детермінанти) вчинення кримінальних правопорушень проти проходження військової служби, більшість з них розглядають детермінанти кримінальних правопорушень у ЗСУ на макро-, мікро- й індивідуальному рівнях, що відповідають діалектичному співвідношенню загального, особливого та одиничного. Автори справедливо вважають, що причини й умови на макро-рівні є різноманітними та можуть включати різні за характером сфери життя й суспільні відносини такі як: соціальні, економічні, політичні, правові, організаційно-управлінські, ідеологічні, соціально-психологічні, культурно-виховні тощо [6, с. 481]. Схожою є думка й інших фахівців, які визначають, що детермінантами військових кримінальних правопорушень є об'єктивні й суб'єктивні чинники економічного, політичного, ідеологічного, культурного, національного, морально-психологічного, соціального, соціально-біологічного, організаційно-управлінського й правового характеру [3, с. 12].

Деякі дослідники також розглядають детермінанти вчинення окремих військових кримінальних правопорушень на макро- та мікро-рівнях, приділяючи увагу таким детермінантам, які панують на мікрорівні, зокрема психологічним проблемам та незадовільній соціальній зрілості окремих військовослужбовців та ін. [7, с. 195].

Особливу увагу приділяють науковці при вчиненні кримінальних правопорушень проти проходження військової служби щодо індивідуальних особливостей, які відносять до соціально-психологічної сфери діяльності людини [8, с. 62]. Також слушною є думка, що такі кримінальні правопорушення нерідко так чи інакше особистісно опосередковані, а поведінка особистості має ситуативні ознаки та залежить від комплексу притаманних і стійко сформованих у неї якостей, звичок, знань, вмінь, навичок, підготовленості до діяльності в умовах ризику, особливостей сприйняття екстремальних, загрозливих ситуацій, суб'єктивного ставлення до них, їх оцінювання та прийняття [9, с. 17].

Отже, дуже важливим є з'ясування як впливає морально-психологічний стан на вчинення кримінальних правопорушень проти проходження військової служби з метою розроблення заходів, спрямованих на їх запобігання.

Під морально-психологічним станом особового складу військових частин (підрозділів) згідно наказу Начальника генерального штабу Збройних Сил України від 29.04.2017 р. № 153 «Про затвердження Інструкції з оцінювання морально-психологічного стану особового складу Збройних Сил України» розуміють ситуаційний стан духовної, моральної, ідеологічної налаштованості, військово-професійної готовності та психологічної здатності військовослужбовців виконувати завдання за призначенням.

Відповідно до Доктрини об'єднаних сил 0-01 (Joint Doctrine Publication 0-01 UK Defence Doctrine), 2022 року, моральна готовність має вирішальне значення для ефективного виконання поставлених завдань. Моральна готовність – це широкий термін, який може визначатися як рівень мотивації військовослужбовця та його ентузіазму для досягнення цілей місії [10].

Військова служба, особливо в період військового стану або у боєвій обстановці істотно відрізняється від звичного цивільного життя, оскільки вона проходить в абсолютно інших умовах. Це супроводжується напруженими умовами служби, наявністю низки небезпечних та загрозливих ситуацій, що можуть несподівано виникнути і вимагатимуть прийняття миттєвих рішень, а також готовність до вжиття негайних заходів задля збереження не тільки власного життя але й своїх колег-військовослужбовців. Причому такі умови проходження військової служби можуть бути досить тривалими та призвести до серйозних психологічних стресів у військовослужбовців.

На це також указують фахівці, що у стресовому стані поведінка військовослужбовців значною мірою дезорганізується та призводить до неадекватних емоцій. Особливо у напружених умовах виконання військових завдань, психіка військовослужбовця постійно знаходиться під впливом різноманітних чинників, більшість з яких негативно впливають на загальний морально-психологічний стан військовослужбовця. Це так звані негативні психогенні чинники, зокрема, специфічність завдань та умов повсякденної військової діяльності; постійний вплив високої відповідальності за наслідки діяльності та її особистий характер, реальна загроза кримінальної відповідальності за порушення законності під час виконання службових обов'язків; монотонність служби, яка може перериватися раптовою виникнення складних (екстремальних ситуацій); необхідність перебування підрозділів у постійній бойовій готовності; високі вимоги до характеру міжособистісних стосунків під час несення служби на бойовому чергуванні, у складі варті, військового наряду тощо; можливе виникнення значного психічного та фізичного навантаження (навчання, тренування, виконання завдань за призначенням тощо) [11, с. 31].

Психологічний стрес, який отримує військовослужбовець, безумовно, може бути однією із причин вчинення кримінальних правопорушень проти проходження військової служби.

Так, за результатами проведеного аналізу анкетних даних військовослужбовців дослідниками було встановлено, що психологічний стрес військовослужбовців як причина вчинення дезертирства як одного із видів кримінальних правопорушень проти проходження військової служби, виникає перед або в результаті участі в бойових діях, у своїй сукупності становить 43,3%, з яких: отримана психологічна травма після участі у бойових – 28,6% та страх втрати життя чи можливість бути скаліченим, пораненим або потрапити в полон – 14,7% [4, с. 117].

Зокрема, як указують фахівці, те, що переживає військовослужбовець, особливо за умов, що загрожують його життєво важливим цінностям, залежно від його інтенсивності та тривалості впливу на психіку військовослужбовця, може призвести до бойових стресів і залежно від особливостей психіки, реагування на його вплив може бути різноманітним: від нав'язливих спогадів до суттєвого погіршення його психологічного і фізичного здоров'я та вчиненням протиправних діянь [12, с. 5–6]. Також результати впливу бойового стресу можуть тривалий час переслідувати людину і є найважливішою перешкодою на шляху адаптації до військової служби в місцях постійної дислокації, а також мирного життя після звільнення з лав Збройних Сил України [13, с. 205].

На наше переконання, дійсно, психологічний стрес може призвести до виникнення страхів за своє життя, до психологічного перенавантаження та негативно вплинути на моральний і психологічний стан військовослужбовця. Це призводить до того, що військовослужбовець може нехтувати моральними та етичними нормами суспільства, особливо коли військовослужбовець перебуває в бойових умовах, щоб врятувати власне життя. Його психіка може не витримати й інших психологічних та моральних навантажень і він може вчинити самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407), дезертирство (ст. 408), або ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом (ст. 409 КК України).

Інші чинники, які негативно можуть вплинути на моральний і психологічний стан військовослужбовця та призвести до вчинення кримінальних правопорушень проти проходження військової служби, це страх військовослужбовця опинитися у полоні, або небажання отримати поранення чи острах бути скаліченим. Також це

можуть бути й інші причини, які негативно впливають на моральний або психологічний стан військовослужбовця. Зокрема, перебування у конфліктних відносинах з військовим керівництвом або з військовим колективом внаслідок приниження з їх боку; відсутність особистої мотивації, яка обумовлена впливом ворожої пропаганди або низькою правовою культурою; не підтримання ідеологічних поглядів на політичні або суспільні процеси у державі; особистісні причини, які пов'язані з наявністю невирішених проблем матеріального або особистого характеру в сім'ї; тяжка хвороба членів родини та необхідність догляду за ними; сварки з коханими, подружні зради тощо.

Висновки. Як вбачається, поліпшити та позитивно вплинути на моральний і психологічний стан військовослужбовця можливо якщо приділяти належну увагу у кількох напрямках:

- ідеологічній і мотиваційній підготовці, зокрема, приділяти особливу увагу дисциплінованості та організованості, а також формуванню навичок розвивати самовладання військовослужбовців, якісній підготовці й набуттю практичного досвіду військової служби, у тому числі як поводитися під час складних психологічних навантажень;

- наявності у штаті Збройних Сил України висококваліфікованих та неупереджених психологів, яким би довіряли військовослужбовці;

- постійно підвищувати стресостійкість та психологічну готовність до виконання складних бойових завдань, сприяти усвідомленню військовослужбовцем, що знищення живої сили противника, його техніки, зброї хоча і вимушений, проте є життєво важливим;

- розроблення заходів, які впливають на моральний та психологічний стан та спрямовані на підвищення бойового духу військовослужбовців за допомогою різноманітних заохочень з боку військового керівництва, шанобливого ставлення до них;

- військовому керівництву цікавитися та приділяти належну увагу особистому життю військовослужбовця.

Зазначені заходи у своєму комплексі гарантовано будуть мати успіх та допоможуть уникнути деструктивного впливу на моральний та психологічний стан військовослужбовців, які є одними із вирішальних чинників вчинення останніми кримінальних правопорушень проти порядку несення військової служби.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артеменко О. М. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти порядку проходження військової служби : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Наук.-дослід. ін-т вивчення проблем злочинності ім. академ. В. В. Сташиса. Харків, 2018. 225 с.
2. Раєва А. О. Дезертирство у Збройних Силах України. Причини та умови. *Юридичний бюлетень*. 2022. № 27. С. 83–88.
3. Пузиревський Є. Б. Кримінологічний аналіз і запобігання військовим злочинам : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2011. 21 с.
4. Кавунська А. О. Дезертирство в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспект : монографія / А. О. Кавунська, М. В. Корнієнко, О. О. Шкута. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 212 с.
5. Ткаченко П. І. Нестатутні взаємовідносини між військовослужбовцями як детермінант самовільного залишення військової частини або місця служби. *Право і суспільство*. 2023. № 4.
6. Голіна В. В., Головін Б. М. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : навч. посіб. Харків : Право, 2014. 513 с.
7. Колодяжний М. Г. Військові злочини в Україні: детермінація та запобігання. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4 (75). С. 191–197.
8. Зозуля І. В., Довгань О. І., Війна та дезертирство: засади правового регулювання в Україні. *Форум права*. 2022. № 2. С. 60–79.
9. Психологічна готовність до ризику військовослужбовців Національної гвардії України: монографія / О. С. Колесніченко, Я. В. Мацегора, І. І. Приходько та ін. Харків: НАНГУ, 2019. 257 с.
10. The Army Leadership Code. An Introductory Guide. First Edition. The Centre for Army Leadership, The Royal Military Academy. 32 p.
11. Кислий В. Д., Найдич О. М. Стрес у військовій діяльності. Науково-практична конференція «Службово-бойова діяльність Національної гвардії України: сучасний стан, проблеми та перспективи» Секція 4 Національної академії Національної гвардії України 2 квітня 2020 р., м. Харків. С. 30 – 32.
12. Формування психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань Антитерористичної операції (порадник для офіцерів і сержантів). Київ : Генеральний штаб Збройних Сил України, 2014. 22 с.
13. Пузирьов Є. В., Ізвеків В. В. Бойовий стрес та його наслідки для військовослужбовців. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія. Психологія національної безпеки та безпеки життєдіяльності*. Том 34 (73). № 1. 2023. С. 203–209.